

УДК 94(477)«179/1917»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-1-2>

Юрій БОЙКО,
orcid.org/0000-0003-2948-9180
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України та філософії
Вінницького національного аграрного університету
(Вінниця, Україна) boikou@vsau.vin.ua

НАДЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ ВІННИЦЬКИХ ГІМНАЗИСТІВ ЗА АРХІВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ (1838–1843)

Мета роботи полягає у вивченні молодіжної субкультури польської шляхти Правобережної України. Розглянуто три приклади приватної поведінки вінницьких гімназистів на межі 30-х – 40-х років 19 століття за архівними джерелами. При викладі матеріалу спочатку наводиться авторська реконструкція події, а потім розміщуються відповідні архівні документи в українському перекладі автора статті з метою надати читачеві можливість зробити власні висновки. Епізоди з життя школярів розташовані у відповідності до вікової групи їх основних учасників. У всіх випадках ми спостерігаємо за грою підлітків чи молодих людей у дорослих представників свого стану, грою ризикованою, а тому й захоплюючою для самих учасників. У першому і другому епізодах дійові особи намагались підняти свій статус через маніпулювання менш розвиненими однолітками (молодші учні), або через інтригу з метою досягнення кількох цілей одночасно (старші гімназисти). Більш складним з точки зору розуміння спрямованості дії головних учасників виглядає третій випадок, оскільки поведінка «дуелянтів» здається неумотивованою. До розслідування резонансної події були причетні директор гімназії, вінницький поліцмейстер, Подільський цивільний губернатор, попечитель Київського навчального округу, Київський військовий, Подільський і Волинський генерал-губернатор. Вплив на слідство здійснювали батьки звинувачуваних гімназистів через губерньського провідника дворянства та деякі офіцери розташованого у подільській частині Києво-Подільського військового поселення Маріупольського гусарського полку. Втручання останніх, дивне саме по собі, визначило характер прийнятої слідчою комісією версії події як наміру молодиків позмагатись з використанням вогнепальної зброї. На думку автора, хтось з офіцерів, задля власної розваги, вирішив зімітувати дуель між гімназистами, а коли справа зайшла надто далеко, брутально втрутився у перебіг події, зіпсувавши курок одного з пістолетів та підказавши заарештованим «дуелянтам» версію щодо змагання у стрільбі на «два фунти конфетів».

Ключові слова: Україна, Вінниця, 19 століття, гімназія, молодіжна субкультура, девіантна поведінка.

Yurii BOIKO,
orcid.org/0000-0003-2948-9180
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of History of Ukraine and Philosophy
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia, Ukraine) boikou@vsau.vin.ua

EXTRAORDINARY ADVENTURES OF VINNYTSIA GYMNASIUM STUDENTS ACCORDING TO ARCHIVE SOURCES (1838–1843)

The purpose of the work is to study the youth subculture of the Polish nobility of the Right-Bank Ukraine. Three examples of deviant behavior of Vinnytsia Gimnasium students at the turn of the 1830s and 1840s based on archival sources are considered. The presentation of the material is organized as follows: first, the author's reconstruction of the event is given, and then the corresponding archival documents are placed in our Ukrainian translation in order to give the reader the opportunity to draw his own conclusions. Episodes from the private lives of schoolchildren are arranged in accordance with the age group of their main participants. In all cases, we observe the game of teenagers or young people playing with adults of their status, a game that is risky and therefore exciting for the participants themselves. In the first and second episodes, the protagonists tried to raise their status through humiliating manipulation of less developed peers (for younger students), or through intrigue to achieve several goals at the same time (for senior high school students). The third case seems more difficult from the point of view of understanding the direction of the actions of the main participants, since the behavior of the "duelists" seems unmotivated. The director of the Gymnasium, the Vinnytsia police chief, the Podillia civil governor, the trustee of the Kyiv educational district, the Kyiv military, and the governor-general of Podillia and Volyn were involved in the investigation of the high-profile event. The parents of the accused high school students influenced the investigation through the provincial leader of the nobility and some officers

of the Mariupol hussar regiment located in the Podillia region of the Kyiv-Podillia military settlement. The intervention of the latter, strange in itself, determined the version of the event adopted by the investigative commission as the intention of the young men to compete with the use of firearms. According to the author, one of the officers, for his own amusement, decided to simulate a duel between high school students, and when the matter went too far, brutally intervened in the course of events, damaged the trigger of one of the pistols and told the arrested "duelists" a version about a shooting competition for "two pounds of candy".

Key words: Ukraine, Vinnytsia, 19th century, gymnasium, youth subculture, deviant behavior.

Постановка проблеми. Розглядаючи культуру у якості складної системи, ми раз за разом переконаємось у її внутрішній неоднорідності. Сукупності елементів культури, що мають певні спільні ознаки і функції відносно системи у цілому найчастіше називають субкультурами. З точки зору такого підходу, польська шляхетська культура Правобережної України, що залишалась панівною і престижною у цьому регіоні до скасування кріпацтва і придушення повстання 1863 р., теж складалася з низки підсистем, однією з яких слід вважати субкультуру молодіжну. Іманентною рисою подібної культурної страти є показний нонконформізм, що проявляє себе у девіантній поведінці її представників (Товканець, 2011: 172–175; Моргунов, 2023: 184–186).

Культура шляхти Правобережжя з її молодіжною складовою належала до кола традиційних, вектор розвитку яких обернений у минуле. Звідси велике значення ігрового наслідування молоддю стереотипів станової поведінки дорослих у процесі інкультурації та соціалізації.

Аналіз досліджень. Історія польської культури на «Кресах» має широку історіографію. Не занурюючись у складну проблематику усього напрямку досліджень, зазначимо, що молодіжна субкультура польської шляхти в Україні кінця 18 – середини 19 століть досі не знайшла своїх наукових шанувальників. Лише окремі сюжетні лінії прокладені пунктирно у фундаментальних студіях з історії освіти Правобережної України, що не дивно з огляду на престижність школярства у шляхетському середовищі (Опушко, 2017: 131–139; Прищепа, 2019: 63–88, 131–138). Більш перспективним у цьому сенсі виглядає новонароджуваний, точніше підзабутий, напрям висвітлення традиційного *modus vivendi* домінуючого у ті далекі часи прошарку місцевого населення (Ярцун, 2018: 118–125, 171–177). Чи не єдиними на сьогодні україномовними розробками, цілком присвяченими молодіжній культурі польської шляхти Правобережжя в її девіантних проявах, стали кілька праць сучасного історика і культуролога В. Окаринського (Окаринський, 2006; Його ж, 2011: 18).

Метою статті, крім постановки питання щодо спеціального вивчення молодіжної субкультури

польського населення українського Правобережжя 1830-х – 1860-х років, є продовження і розвиток справи критичної публікації архівних джерел з цього приводу, представлених переважно фондами середніх навчальних закладів (Левицький, 1906, т. 92: 424–432; Його ж, 1906, т. 93: 72–82; Стрибульський, 1888: XXXVII–XCI; Бойко, 2022: 151–158; Його ж, 2023: 21–25).

Виклад основного матеріалу. 1 вересня 1813 р. Вінницьке училище у ранзі гімназії було перетворено на Подільську губернську гімназію. У 1832 р. цю гімназію було переведено до губерньського центру міста Кам'янець-Подільського. У Вінниці натомість було відкрито іншу гімназію повітового рівня, що проіснувала 15 років (Бойко, 2022: 145–151). Крім цих двох гімназій в губернії від 1838 р. запрацювала ще одна у містечку Немирові.

Від самого початку вінницькі гімназії знаходились у межах комплексу поєзуйтських Мурів, поруч з Домініканським монастирем, у старих мало пристосованих приміщеннях, капітальний ремонт яких не проводився з причини відсутності коштів (Колесник, 2011: 189–221). Максимальна кількість учнів (460 осіб) була зафіксована тут наприкінці 1838 року (ДАВіО¹. Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 265. Арк. 1). За Статутом 1828 р. гімназії вважались становими навчальними закладами для дітей дворян, батьками яких у Правобережній Україні майже завжди були поміщики-поляки. Повний курс навчання тривав 7 років, причому 1–3 класи вважались молодшими, а 4–7 старшими. До молодших класів приймали дітей віком 10–12 років, а закінчували навчання у 18–20 років. Класні заняття для молодших школярів тривали 36 годин на тиждень, у старшокласників 33 години, оскільки по середах після обіду у них занять не було (Устав гімназій и училищ, 1829: 56, 58–59). Надмірна зарегульованість учнівського життя різноманітними нормами і приписами не передбачала хоч якоїсь системи організації дозвілля. Підлітки й молодь розважались самотужки, нерідко створюючи такі ситуації, які

¹ ДАВіО – Державний архів Вінницької області. Користуючись нагодою, висловлюю ширшу вдячність співробітнику архіву І. П. Гуменюку за допомогу і консультації у роботі з документами.

училищне начальство вважало надзвичайними, а самі гімназисти – цікавими пригодами високого рівня емоційної напруги.

Розглянемо три приклади девіантної поведінки вінницьких гімназистів на межі 30-х – 40-х років 19 ст., збережених в архівних фондах старої гімназії і розташованих нами за віковими групами учнів. Для зручності кожному з них дамо умовну назву, а виклад матеріалу організуємо наступним чином: спочатку запропонуємо наш варіант реконструкції події, після чого наведемо архівні документи в україномовному перекладі, що дозволить читачеві скласти власну думку стосовно описуваних ситуацій з приватного життя школярів.

1. БАЛАГУЛ (1843)

26 лютого 1843 року наглядчач спільної квартири учнів молодшого відділення Вінницької гімназії повідомив інспектору, а той директору, про виявлену ним надзвичайну подію, а саме спробу видурювання грошей учнем 3-го класу Бачинським (14-ти років) в учня 2-го класу Якубовського (15-ти років) у сумі 25 рублів сріблом² за одержання свідоцтва на право зватися «балагулом». У народній говірці тодішніх подолян це слово означало «той, хто вештається базаром», або «нероба». Характерними ознаками такого балагула вважалося довге волосся та широкі шаровари. Свідоцтво підписав Бачинський і сам же підробив підписи інших учнів (Документ 1.1 у тексті).

1 березня 1843 року директор гімназії Аристарх Олександрович Яковлев секретно доповів пану попечителю Київського навчального округу, що проведене розслідування довело провину Адольфа Бачинського, до цього бувшого в усьому скромним та гарним у поведінці, за що він був «покараний різками у відвертання від поганої звички» (Документ 1.2).

Ми не знаємо, чи відвадило таке покарання юного Адольфа від фінансових авантур у майбутньому, але можемо пояснити, чому цей випадок настільки збентежив керівництво гімназії, що директор, посилаючись на секретний циркуляр, негайно і секретно поінформував про подію попечителя Київського навчального округу. Річ у тім, що у розглядувані часи на Правобережжі зустрічались ватаги «балагул», що дотримувались антисоціальних норм поведінки. Ось як описував це явище Павло Чубинський: «Головні догмати балагульства: цинізм та блюзнірство. Це був у

брутальній, грубій формі протест проти аристократизму, французоманії, світських пристойностей. Балагули вирізнялися оригінальністю, але разом з тим простотою вбрання, а часом і неохайністю його <...>; нехтували умовностями життя. Гарцювання на конях, перегони, неприборканий кутіж, навіть пияцтво у шинках з селянами та панібратство з ними* (*Хоча до своїх селян ставились гірше за інших панів – прим. П. Чубинського); розпушта, лихослів'я, а особливо, цинічні анекдоти, полювання з пиятикою – ось зміст життя балагулів»³ (Чубинський, 1872: 246–247). За словами дослідника феномену Володимира Окаринського, – «погляд сучасників на балагульщину (балагульство) бачив у ній тільки молодіжний рух, який закарбувався у пам'яті тогочасного соціуму як вибрики шляхетської молоді, яка полюбляла полювання, бешкети, пиячила, часто запанібрата з селянами, і зухвало поводи́ла себе щодо шляхти старшого віку та жінок, була неодмінним атрибутом ярмаркового життя Поділля, Київщини, Волині, зокрема Бердичева» (Окаринський, 2006: 54). У такому контексті підліткові жарти з видачою квитанції про сплату внеску за звання балагула могли бути сприйняті високим начальством як спроба створення відповідної організації негативного спрямування у гімназії. Тим більше, що у 1837–1838 рр. на Поділлі час від часу з'являвся якийсь маніфест загадкового товариства «скуржан-балагулів» (Там само: 63).

Документ 1.1

Копія

Записка інспектора Самойленкова

Одержана 26 лютого 1843 р.

Під час огляду спільних учнівських квартир 26 числа поточного лютого подана мені наглядчачем квартири, що знаходиться у будинку Добрянського, п[аном] Бесядовським записка у вигляді квитанції, написана рукою учня 3-го класу Бачинського нібито на одержання 25 руб. сріблом від учня 2-го класу Якубовського за присвоєння йому звання балагула. За здійсненим мною негайно розслідуванням з'ясувалось:

1) Що звання балагула дається останньому за довге волосся та широкі шаровари.

2) Саме слово «балагул» означає «той, хто вештається на базарі».

3) Якубовському видано згадуване свідоцтво, підписане Бачинським [від себе] та від руки інших учнів з [намірів] кепкування.

4) Ці пустоші здійснені одним тільки Бачинським без усілякої співучасті інших учнів.

² У 1842 році річна платня за навчання у гімназії становила 3 руб. сріблом (Колесник, 2011: 186). Зрозуміло, що такої суми грошей у неповнолітнього учня на руках бути не могло і уся «надзвичайна подія» зводилась до спроби перетворити вайлуватого товариша на боржника.

³ Пер. з рос. Ю. Бойка.

Ця записка подана п[ану] директору 26 числа.
Інспектор (підпис)

[Дописано нижче рукою інспектора]

Бачинському 3-го кл. 14 років

Якубовському 2-го кл. 15 років (ДАВіО.

Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 442. Арк. 1).

Документ 1.2

*Чернетка*⁴

[Попечителю Київського навчального округу]

Секретно. № 1. 1 березня 1843 р.

Подану мені п[аном] інспектором довіреної мені гімназії Самойленковим від 26-го лютого цього року записку і при ній доставлену йому наглядачем загальної квартири Бєсядовським, відібрану негайно після написання від учня 3-го класу Адольфа Бачинського, [у формі] нібито свідоцтва у одержанні 25 руб. сріблом на право якогось балагульства, при цьому маю честь подати Вашій Екселенції в оригіналі на підставі 2-го пункту секретного припису від 13 травня 1841 року за № 2256, доповідаючи при тому, що за проведеним мною розслідуванням підтверджено усі обставини [викладені] у цій записці п[ана] інспектора. За ці пустощі учень Бачинський віком 14-ти років, бувший завжди скромним та в усьому гарний у поведінці, покараний різками, у відвертання від поганої звички.

Директор (Яковлев) (ДАВіО. Ф.-14. Оп. 2. Спр. 442. Арк. 2).

2. УЗЕМБЛО (1840)

6 січня 1840 року на адресу тоді ще виконуючого обов'язки директора Вінницької гімназії А. О. Яковлева надійшов секретний запит від помічника попечителя Київського навчального округу (Документ 2.1) щодо змісту перлюстрованого листа від двох вінницьких гімназистів на ім'я такого собі Узембло. На думку київського чиновника, у листі, написаному польською мовою, могла міститися зашифрована інформація. Аристарху Яковлеву доручалося провести таємне розслідування цього питання.

10 січня 1840 року завдання було виконано (Документ 2.2). У секретному рапорті в.о. директора повідомляв:

1. Один з авторів листа, Йосиф Чекерський, прибув до Вінниці з Віленської гімназії. Неврівноважений у поведінці і байдужий до занять, у 1839 році він був забраний батьком-поміщиком для визначення у військову службу. Інший дописувач – Адам Добровольський, учень 6-го класу,

посередньої поведінки і здібностей, сам вінничанин. Обидва дворянського походження.

2. Узембло – прізвище сина поміщиці Уманського повіту Київської губернії, за поведінкою і стараннями схожого з Чекерським. За обома у гімназії здійснювався суворий нагляд. У 1838 році Узембло перейшов до новоствореної Немирівської гімназії. Усі троє затоваришували, навчаючись у 4-му класі.

3. Адам Добровольський на канікулах певний час знаходився у Немирові, спілкувався там з Узембло, який з невстигаючих учнів став репетитором, завдяки недбальству керівництва тамтешньої гімназії⁵. Це сподобалось Добровольському і той вирішив приєднатися до товариша у цій справі, перейшовши до Немирівської гімназії, і одночасно помститись вінницькому начальству за якісь утиски, зманивши з собою когось з інших гімназистів.

4. У листі згадуються імена шляхетних дівчат – Маланії, дочки сусідки матері Узембло, Руссійон, дочки утримувачки пансіону для шляхетних дівчат у Вінниці пані Луїзи Піотровської, а також неназвана двоюрідна сестра Добровольського, теж сусідка матері Узембло.

5. У листі використовуються школярські клички: «Косар» (хтось з наглядачів гімназії), «Немирівський Самсон» (власник тютюнової лавки), «дурний Балця» і «дурний Голєціуш» – гімназисти-однокашники.

Як бачимо, жодної крамоли у цьому листі не знайшлося, хоча подекуди таке траплялося (Бойко, 2023: 22; ДАВіО. Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 250. Арк. 1). На думку про таку можливість навело перлюстраторів використання листувальниками простого шифру. Документ цікавий для нас тим, що дозволяє зазирнути за лаштунки шкільного офіціозу, до приватного життя юних паничів-гімназистів і побачити серйозні вади у етичній практиці їх соціальної групи: хлопці заглядаються на шляхетних дівчат, але дівчину-кріпачку, скоріш за все українку, похапцем і підступно використовують для помсти комусь іншому, невідомому нам. Корисливий намір перейти до іншої гімназії супроводжується інтригою, в основі якої простежується жага помсти шкільному керівництву. Викликає відразу і зневажливе ставлення до одно-

⁵ У «Правилах для репетиторів» Київського навчального округу (1839) було вказано: «1) У звання репетиторів обираються учні чотирьох вищих класів, що вирізняються зразковою поведінкою та особливими успіхами у науках; старші учні гімназії мають перевагу на звання репетиторів перед усіма іншими. 2) Кожен репетитор призначається інспектором, а затверджується директором гімназії». Цит. за: (Стрибульський, 1888: XXXVII). Переклад з рос. Ю. Бойка.

⁴ Майже усі вихідні документи гімназії представлені чернетками, оскільки чистовик секретар переписував на офіційному бланку установи.

кашників, названих «дурними», хоча самі листувальники, як ми знаємо, зірок з неба не збирали.

Документ 2.1

Одержано 6 січня 1840-го року

Секретно

Міністерство Народної Просвіти. Від попечителя Київського навчального округу. Канцелярія. Стіл № 2. Київ. 29 грудня 1839 року. № 254. П[ану] виконуючому посаду директора Вінницької гімназії

Перепроводжуючи при цьому Вашому Високоблагородію в оригіналі лист учнів Йосифа Чекерського та Адама Добровольського до якогось Узембло, пропоную Вам, милостивий пан, доправити мені пояснення за змістом одного, не роблячи, однак, цього ще комусь відомим. До цього зважаю додати, що підкреслені у цьому листі слова, котрі, якщо читати від правої руки до лівої, означають: *tensknо tak za malunio*.

Помічник попечителя (підпис) (ДАВіО. Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 265. Арк. 2).

Документ 2.2

Чернетка

Секретно

П[ану] помічнику попечителя Київського навчального округу. № 1

Січня 10-го 1840 року

На виконання секретного припису Вашої Екселенції від 29 минулого грудня за № 254 маю честь надати пояснення за змістом такого, що повертається при цьому, листа учнів Йосифа Чекерського та Адама Добровольського до бувшого учня Немирівської гімназії Узембло.

Йосиф Чекерський, син поміщика Махновського повіту [Київської губернії] колезького асесора Альберта, поступив до Вінницької гімназії з Віленської, за поведінкою був неврівноважений, не мав схильності до навчання та [був] забраний батьком своїм з гімназії для визначення у військову службу в липні місяці 1839 року. Адам Добровольський, син проживаючого у Вінниці дворянина Добровольського, знаходиться у даний час у 6-му класі, поведінки також непевної, але дещо більш поміркований, ніж Чекерський, займається науками з посереднім старанням.

Узембло⁶, син поміщиці Уманського повіту [Київської губернії], був їхнім товаришем у 4-му класі Вінницької гімназії: за поведінкою і стараннями досить схожий на Чекерського, з приводу чого за ними вівся суворий догляд. Щоб

⁶ У списках дворян Київської губернії є дві родини з таким прізвищем, чиє дворянство було затверджено Сенатом у 1836 і 1837 роках (Список дворян Киевской губернии, 1906: 279).

позбутися одного, Узембло перейшов у 1838 році до Немирівської гімназії⁷, куди й адресовано означеного листа. У рядках Чекерського, хто мається на увазі під словом «Косар» здогадатися з точністю не можу, але вважаю, що так називають когось з наглядачів⁸ [гімназії] <...>

[На звороті] ... за те, що Чекерський навмисно штовхнув його дівчину-кріпачку, яка від цього розбила якийсь посуд, він був покараний. Маланія, до якої звернені слова «*tensknо tobie*», як я дізнався під рукою⁹, є дочка якоїсь, проживаючої по сусідству від матері Узембло, місцевої поміщиці. Згадувана у тексті Руссійон, це дочка утримувачки у Вінниці учениць¹⁰, дівчина гарної поведінки. Немирівський Самсон – купець, що має торгіву лавку з дріб'язковим товаром, у тому числі тютюном для паління, а Дювре – кондитер.

У листі Адама Добровольського [є] наступні обставини. Він дізнавався від Узембло, що у Немирівській гімназії не так розбірливо [як у Вінниці] розподіляють репетиторські місця, чому й сам Узембло там був репетитором. Повертаючись після вакацій від своїх родичів, [Адам Добровольський] зупинився на квартирі утримувача учнів Баранецького¹¹, син котрого був раніше у Вінницькій гімназії, побув там деякий час з наміром перейти до тамтешньої гімназії і одержати там репетиторське місце та по приїзді до Вінниці розпустити чутки, що у Немирівській гімназії бути досить вигідно, наводячи за приклад Узембло, якому, говорив він, сплачують за це 60 червінців на рік. Ось наміри, про які згадує Добровольський у 13-му рядку свого листа, позначивши літерою «F...» скорочено прізвище бувшого директора Фовицького. У рядку 14-му під словами «*od Balcia glurego*» мається на увазі бувший учень Вінницької, а тепер Рівненської гімназії Балтазар Васкевич¹². У рядку 13-му дру-

⁷ Відкрита у 1838 році на базі Немирівського повітового дворянського училища.

⁸ Далі кілька рядків тексту зіпсовані і не читаються.

⁹ Цей вираз, модернізуючи текст, можна перекласти як «за своїми каналами».

¹⁰ У 1839 р. у Вінниці залишався лише один приватний дівочий пансіон пані Луїзи Піотровської (бувшої Юдицької), що діяв з 1834 р. (ДАВіО. Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 270. Арк. 62–63).

¹¹ Скоріш за все, власника будинку, де знаходились спільні учнівські квартири, оскільки чоловічого пансіону у тогочасному Немирові не було.

¹² На кінець 1839 р. Г. М. Фовицький через інтриги місцевої шляхти був змушений покинути Вінницю і став директором Рівненської гімназії, де заходився наводити дисципліну після свого попередника І. Г. Кульжинського, який тоді ж очолив Немирівську гімназію. Обидва учасники освітянського «харківського десанту» 1832 р. на Правобережну Україну за 9 років протистояння місцевій шляхті емоційно «вигоріли» і у 1841 р. були переведені

гої сторінки листа «дурним Голеціушем» названий товариш його Голецький. Під літерою «N» позначена двоюрідна сестра Добровольського, яка проживає в Уманському повіті, неподалік від села матері Узембло¹³ <...>. (ДАВіО. Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 439. Арк. 5).

3. ДУЕЛЯНТИ (1838)

17 березня 1838 року директор Вінницької гімназії Гаврило Михайлович Фовицький¹⁴ повідомив поліцмейстеру Янковському (Документ 3.1), що напередодні біля п'ятої години вечора учень 7-го класу Адольф Зверінг доніс йому, що до нього приходили учні 4-го класу Євстафій Дульський та Людовик Закревський з пропозицією бути секундантом у їхньому поєдинку. Іншим секундантом погодився бути учень 5-го класу Аполлон Корженівський, у якого знаходяться вже й пістолети. Викликані до директора Дульський та Закревський зізналися у намірах підготуватися до поєдинку. Після очної ставки у цьому ж зізнався і Корженівський і повідомив, що Дульський приніс йому два маленьких пістолети для «екзаменування» і погодився віддати їх директорові. Сама зброя була знайдена на його квартирі лише після другого обшуку, причому один з пістолетів виявився із зламанним курком. Очільник гімназії заарештував учнів Дульського, Закревського і Корженівського, звелівши тримати їх в окремих кімнатах без права на спілкування і звернувся до поліцмейстера з проханням забрати їх до свого відання разом з пістолетами.

Того ж дня вінницький поліцмейстер Янковський повідомив директора гімназії Фовицького (Документ 3.2), що слідство з приводу учнів-дуелянтів він буде здійснювати сам, для чого просить відрядити до слідчої комісії представника від гімназії¹⁵. Самих учнів він запропонував утримувати окремо у приміщенні гімназії «на їх власному харчуванні під власним суворим наглядом якого небудь вчителя».

18 березня 1838 року директор гімназії вдруге звернувся до поліцмейстера (Документ 3.4) з проханням забрати до себе заарештованих учнів, оскільки у гімназії немає належних умов для їх окремого утримання.

на Лівобережжя: Фовицький в.о. директора Таганрозької гімназії, а Кульжинський інспектором Ніжинського ліцею кн. Безбородька. У 1846–1847 рр. обидва полишили службу і вийшли на пенсію (Левицький, 1906, т. 92: 425–426; Стрибульський, 1888: 71; Бойко, 2023: 29).

¹³ Останні рядки документу зіпсовані і не читаються.

¹⁴ Перший директор Вінницької повітової гімназії (1832–1839). Докладніше про нього див.: (Бойко, 2023: 27–29).

¹⁵ У відповідності до § 293 Статуту 1828 р. (Устав гімназий и училищ, 1829: 113).

19 березня 1838 року вінницький поліцмейстер полковник Янковський повідомив директору гімназії Фовицькому (Документ 3.5), що прийняти у своє відання учнів Дульського, Закревського і Корженівського він не може, оскільки не має окремих кімнат для їх перебування. Єдине, що він може зробити, це запровадити їх до недіючого Домініканського монастиря, проте, щоб відвадити директора від своєї ж пропозиції, підкреслює, що приміщення усю зиму не опалювались, а щоб їх нагріти потрібно лише для початку сажню дров¹⁶ «за рахунок тих хазяїв, у котрих ці учні проживали, або самих батьків їхніх», те ж саме і щодо забезпечення їх харчуванням на час проведення слідства.

20 березня 1838 року на запит слідчої комісії у складі пана поліцмейстера і старшого учителя гімназії інспектора Яковлева директор гімназії відповів (Документ 3.6), що учні «Дульський, Закревський і Корженівський є дворянського походження, у поведінці перших двох нічого засудливого помічено не було, щодо Корженівського спостерігалася кілька разів схильність до порушення училищного порядку; за наявними їх метричними свідоцтвами мають вони від народження Корженівський 19, Дульський 16 з половиною і Закревський 15 з половиною років».

21 березня 1838 року директор Фовицький у зверненні до поліцмейстера повідомив (Документ 3.7), що у ніч з 20 на 21 березня на території гімназії мала місце дивна подія. О першій годині його розбудив сторож, сказавши, що якийсь військовий приходив до дверей кімнат, де знаходяться заарештовані, наказавши вартовому випустити його до учнів. Директор поспішив до місця утримання арештантів і знайшов усі три кімнати відкритими, а з однієї з них йому назустріч вийшов якийсь молодий чоловік в окулярах, військовій шинелі та військовому кашкеті. На питання директора, що йому завгодно і з якої нагоди він тут знаходиться, цей чоловік відповів, що це не його справа питати і пішов з арештантських кімнат. Перепинений знову вже на половині двору, незнайомиць відповідав, що надісланий від свого начальства, проте від якого сказати не побажав. «Тільки темна ніч, – писав пан Фовицький, – не дозволила мені роздивитись, що цей молодий чоловік був гусарський офіцер, але при згадці про Ваше Високоблагородіє, відкрив він переді мною свою особу, показавши, що був одягнений у формений сюртук з відльотами»¹⁷. Напри-

¹⁶ Приблизно 9,7 м³.

¹⁷ Офіцер належав до Маріупольського гусарського генерал-фельдмаршала князя Вітгенштейна полку, командиром якого у 1838 р. був полковник і кавалер Богусевський. Полк у складі 3-го корпусу легкої кавалерії

кінці, керівник гімназії просив очільника поліції надіслати офіційний запит щодо вчинку офіцера до його військового начальства.

28 березня 1838 року поліцмейстер адресував директору Вінницької гімназії завірену копію з рішення слідчої комісії (Документ 3.8), у якому, зокрема, йшлося про те, що у процесі слідства намірів трьох учнів тутешньої гімназії Євстафія Дульського, Людовика Закревського і Аполлона Корженівського влаштувати дуель не відкрилося, а полягали вони «у пропозиції стріляти у ціль на заклад між першими двома на два фунти «конфетів», для випробовування ними себе, хто з них краще стріляє при двох інших учнях під виглядом секунданта». Кількома рядками нижче повідомляється, що причиною конфлікту між учнями стало глузування Закревського з прізвища Дульського. Надалі у тексті слідство намагалося наживо білими нитками поєднати правдиву версію про підготовку до дуелі з нав'язною таємничим гусарським офіцером у ніч з 20 на 21 березня про змагання на влучність у стрільбі. Пару пістолетів Корженівському приніс Дульський. При цьому він підтвердив перед слідством той факт, що пороху і кулелійки у нього не було і одразу ж наївно пояснив, що якби вони надумали стріляти у ціль, то він міг збігати до крамниці за потрібними припасами¹⁸. За оглядом членами Комісії виявилось, що стволи пістолетів були завдовжки у 2 з половиною вершка, мали отвір у діаметрі завбільшки у 5-ту долю вершка, а на одному з пістолетів був відламаний шматок курка¹⁹ (рис. 1). Комісія слідство закрила за відсутністю складу злочину і передала справу на попередній розгляд Пану Начальнику

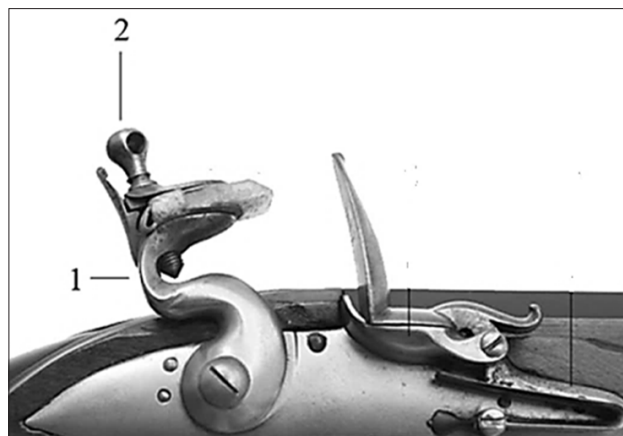

Рис. 1. Устрій французького кремінного замка: 1 – курок, 2 – курковий гвинт (ударно-кремінний замок: Електронний ресурс)

Губернії, а через нього далі за інстанцією. Цікаво, що члена комісії від навчального закладу вчителя російської словесності Яковлева не допустили до складання тексту остаточних висновків, на що вказує важкий стиль поліційної канцелярії самого документу.

9 квітня 1838 року директор гімназії Фовицький одержав припис від попечителя Київського навчального округу, датований 28 березня цього ж року (Документ 3.9). У ньому Єгор Федорович Фон-Брадке вказав Гаврилі Михайловичу на принципові адміністративні помилки останнього у справі «дуелянтів»: по-перше, оскільки справа торкалась гімназистів, то й розглядати її потрібно було на рівні училищного начальства, не звертаючись до поліції; по-друге, своїм зверненням до поліції, директор надав події «вигляд важливості, особливо шкідливий при духові юнацтва тутешнього краю». Учні Корженівського, Закревського і Дульського було запропоновано з гімназії виключити.

4 липня 1838 року директор Вінницької гімназії одержав черговий припис попечителя Київського навчального округу від 25 травня (Документ 3.10) з повідомленням, що Київський військовий, Подільський і Волинський генерал-губернатор дозволив учнів Дульського і Закревського у зв'язку з недоведенням їх участі у ймовірній дуелі віддати під суворий нагляд батькам чи опікунам. Те ж саме [тримати під наглядом] стосувалось і керівників тих навчальних закладів, куди означені бувші учні Вінницької гімназії могли б поступити.

Таким чином, розслідування «пустощів» кількох молодих людей тривало 12 днів і завершилися для них досить щасливо – лише виключенням з гімназії, проте кола від цієї надзвичайної події

знаходився у подільській частині Києво-Подільського військового поселення під командуванням генерала лейтенанта і кавалера Герштенцвейна (ДАВіО. Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 179. Арк. 47).

¹⁸ Ініціатором дуелі, скоріш за все, був Дульський, син поміщика з Проскурівського (Закревський з Ольгопільського, Корженівський з Вінницького) повіту Подільської губернії (ДАВіО. Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 25, 28). Останній раз фігуранти справи були вдома на Різдвяні свята, до конфлікту між однокласниками. Питання, де і як знайшов зброю Дульський у середині березня слідство не зацікавило. Відсутність у нього вогневого припасу теж не здивувало слідчих, оскільки зарядження пістолетів це обов'язок секунданта перед самим поединком (Дурасов, 1912: 389, 390, 394, 396, 401, 404). Порох і кулі Коржанівський міг одержати не від крамаря, який би одразу повідомив про це «куди слід», а від іншої особи через свого хлопчика-служку з поляків-однорядців, і не дарма поліцмейстер Янковський просив директора Фовицького «щоб вчитель Прен не відпускав хлопчика його [пансіонера] Корженівського, однорядця Старжинського, з міста нікуди ні під яким виглядом, тому що може він бути потрібним до Комісії за наступним від Комісії повідомленням» (ДАВіО. Ф. Д-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 19).

¹⁹ На рис. 1 добре видно, що відламати шматок курка крем'яного замка, розрахованого на значні ударні навантаження, непросто, а ось зняти курковий гвинт можна швидко і без зайвого клопоту.

розходились у вищих сферах ще довго²⁰. Про серйозність ситуації свідчить хоча б те, що до розбору справи, окрім гімназійного начальства, були залучені поліція, попечитель Київського навчального округу, Подільський цивільний губернатор, Київський військовий, Подільський і Волинський генерал-губернатор, повітова шляхта в особі батьків і губернського провідника дворянства і, як не дивно, «начальство» гусарського полку через свого таємного емісара. Участь останніх відчувається у ряді важливих моментів, що так і залишилися не з'ясованими слідством, а саме:

1. Чому два однокласники до цього пристойної поведінки через кривляння одного по відношенню до іншого не розібрались між собою по-хлоп'ячому, а вирішили стрілятися?

2. Звідки походила знайдена зброя, хто зіпсував один з пістолетів, скориставшись, судячи з усього, перервою між обшуками на квартирі Крижанівського (див. Документ 3.1), після чого підозра у підготовці дуелі ставала нищою. При цьому не виникає сумнівів, що «дуелянти», діти поміщиків, були здатні відрізнути справну зброю від зіпсованої, а *пара* однакових пістолетів з'явилась у них не випадково.

3. Ким був загадковий гусарський офіцер «в окулярах», кого представляв і про що домовлявся опівночі з арештованими гімназистами. Після його відвідин з'явилась спільна версія підозрюваних та слідства про підготовку до змагання у стрільбі на влучність з призом у два фунти «конфектів», а поліцмейстер проігнорував прохання директора гімназії щодо запиту до командування військової частини. Навпаки, полковник Янковський, як умів, старанно виконав чиюсь високу вказівку зам'яти скандал, перетворити його на фарс у виконанні підлітків-гімназистів.

Таке завершення надзвичайної події влаштувало усіх. А що було б, якби наміри до здійснення поєдинку між учнями були доведені? Тоді поліція у відповідності до ст. 367 «Статуту про попередження та припинення злочинів» мала б передати справу до карного суду, який у відповідності до ст. 2048 «Уложення про покарання карні та виправні» міг призначити усім причетним арешт на 1–3 доби за сам намір поєдинку, або утримання у фортеці від 1 до 6 років, залежно від каліцтва чи смерті когось з дуелянтів (ст. 2054, норма для дорослих) (Устав о предупреждении и пресечении преступлений, 1857: 69; Уложение о наказаниях уголовных и исправительных, 1857: 517–518).

²⁰ Останній документ з цього приводу був датований 25 травня 1838 р. (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 42–43).

Сам факт засудження за дуель у ті часи закривав для юнаків можливість завершення навчання і початку службової кар'єри в осяжному майбутньому.

Документ 3.1
Чернетка

П[ану] Вінницькому поліцмейстеру полковнику і кавалеру Янковському № 111. 17 березня 1838-го року²¹

Вчорашнього числа увечері біля п'ятої години учень старшої частини гімназії 7 класу Адольф Зверінг доніс до відому мого, що до нього на квартиру приходили того ж дня після обіду два учні 4-го класу Євстафій Дульський та Людовик Закревський, котрі пояснили йому, що вони побажали у той день здійснити поєдинок [і] просив його Закревський бути у нього секундантом, сказавши йому при цьому, що іншим секундантом погодився бути учень 5 класу Аполлон Корженівський, у якого знаходяться вже й пістолети.

Не гаючи жодної хвилини, я наказав привести до себе учнів Дульського і Закревського та одержав від них зізнання про наміри підготуватися до поєдинку, [виходячи] з яких у той же час п[ану] виконуючому посаду інспектора Яковлеву доручив, посылаючи з ним наглядача Римковича, їхати на квартиру Корженівського, обшукати по усій квартирі та кухні і у випадку виявлення пістолетів, перш за все забрати ці пістолети і до мене з ними разом [доправити] Корженівського. П[ан] Яковлев привіз Корженівського, але зброї ні у нього, ні у квартирі учнів не знайшов. За таких обставин я розпорядився запропонувати Корженівському видати зброю, запевнивши його, що мені відомо усе та що Дульський і Закревський вже зізналися. Корженівський одразу ж зізнався, що Дульський [нерозбірливо] дав йому два маленьких пістолети на збереження, упросивши наперед бути секундантом при екзаменуванні останніх, що мало відбуватися за квартирою Корженівського у гаю вчорашнього дня, в післяобідній, як вільний від навчання, час, оскільки по середах після обіду навчання у їх класах не буває²². Корженівський обіцяв видати пістолети і тому [я] його відіслав, [а] з ним наглядача Римковича на квартиру, де той знайшов пістолети, що були у кухні і привіз їх до мене разом з Корженівським.

Підтвердивши, таким чином, переконання у підозрі, що учні Дульський та Закревський мали

²¹ У цьому документі, окрім звернення до вінницького поліцмейстера, міститься заготовка рапорту на ім'я попечителя Київського навчального округу.

²² 16 березня 1838 р. за юліанським календарем припадало на середу.

намір здійснити поєдинок, я наказав як їх, так і Корженівського утримувати кожного нарізно у окремих кімнатах²³ і про те негайно повідомив Вашому Високоблагородію, припроваджуючи при цьому два відібраних у Корженівського пістолети, з яких один має зламаний курок, з найпереконливішим проханням, щоб цих трьох учнів у Ваше відання передати відповідно настановам, а також і про наступне Ваше повідомлення [з цього приводу].

(Кінець П[ану] Попечителю):²⁴

і тоді ж повідомив про це тутешньому п[ану] Поліцмейстеру за № 111 з проханням прийняти цих трьох учнів до його відання за настановами.

У відповідь на звернення п[ана] Поліцмейстера від цього березня числа 17 за № 220, я відрядив виконуючого посаду інспектора [гімназії] депутатом з училищної сторони для ведення слідства у цій справі.

Про що Вашій Екселенції маю честь донести, додаючи, що усі учні походять з дворян, римокатолицького віросповідання, виповнилось їм від народження Корженівському 19, Закревському 15½ і Дульському 16½ років.

[Директор Фовицький] (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 1–2).

Документ 3.2

Вінницького поліцмейстера полковника Янковського. № 220. 17 березня 1839 [року]. Вінниця. Пану Вінницької гімназії директору 6 класу [чиновнику] і кавалеру Фовицькому

На звернення Вашого Високоблагородія від цього числа за № 111, що до мене надійшло, честь маю повідомити, що до здійснення слідства про вчинок учнів довіреної Вам гімназії Дульського, Закревського та Корженівського я сам візьмуся, а Ваше Високоблагородіє покійно прошу відрядити до того слідства з училищного боку депутата та повідомити мені про нього сьогодні ж, до закінчення ж слідства не полиште Ви вчинити зі свого боку розпорядження про утримання тих учнів поодиноці під віданням Вашим на їх власному харчуванні, під власним суворим наглядом якого небудь вчителя <...>.

Поліцмейстер (Янковський)

На лівому полі рукою Г. Фовицького дописано: «Доручається п[ану] виконуючому посаду інспектора Яковлеву». (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 6).

²³ На лівому полі аркуша навпроти рядка після знаку «Г» дописано: «П[ану] Попечителю. Кінець».

²⁴ Так у тексті документу.

Документ 3.3

Чернетка

П[ану] старшому вчителю і виконуючому посаду інспектора Яковлеву

№ 114. 17 березня 1838-го року

Вінницький поліцмейстер полковник Янковський [своїм] зверненням цього числа за № 220 просить про призначення з училищного боку до розслідування [нерозбірливо] підозри у тому, що учні 4-го класу Дульський і Закревський мали намір здійснити між собою поєдинок. У наслідок цього я, призначивши Ваше Високоблагородіє депутатом з училищного боку, пропоную Вам відправитись цього ж числа до п[ана] поліцмейстера задля спільного здійснення вищенаведеного розслідування і про що мені доповісти.

[Директор Фовицький] (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 8).

Документ 3.4

Чернетка

П[ану] Вінницькому поліцмейстеру № 118. 18 березня 1838 року

Не маючи у гімназійних будівлях благонадійного місця для утримання заарештованих учнів Корженівського, Дульського та Закревського, я маю честь найпокірніше просити Ваше Високоблагородіє [нерозбірливо] узяти їх з гімназії під нагляд поліції, про рішення Ваше з цього приводу прошу сповістити мене [офіційним] повідомленням.

[Директор Фовицький] (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 8).

Документ 3.5

Вінницького поліцмейстера полковника Янковського. № 226. 19 березня 1839 [року]. Вінниця. Пану Вінницької гімназії директору 6 класу [чиновнику] і кавалеру Фовицькому

На звернення Вашого Високоблагородія від 18-го березня № 118, що до мене надійшло, честь маю цим повідомити, що домагання Ваше з предмету узяття утримуваних в гімназійних спорудах учнів Дульського, Закревського та Корженівського під безпосередній нагляд поліції, оскільки у поліції немає окремих для кожного кімнат, я ніяк не можу задовольнити, інакше ніж обираючи місце для утримання їх у скасованому Домініканському монастирі, де кімнати не були за зимовим часом опалювані. Знаходжу необхідним, щоб на перший випадок для опалення окремих трьох кімнат здійснено було за рахунок тих хазяїв, у котрих ці учні проживали, або самих батьків їхніх, на край одну сажню дров туди [доправити], поки я їхніх учнів прийму і посаджу туди під арешт під безпосереднім моїм наглядом, а забезпечення їх

їжею до завершення з приводу них слідчої справи бути має за рахунок їхніх колишніх [квартирних] хазяїв, про наступне Ваше на це розпорядження не облиште мені повідомити.

Поліцмейстер (Янковський) (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 10).

Документ 3.6

Чернетка

До слідчої комісії, складеної з п[ана] поліцмейстера і старшого вчителя Яковлева. № 1207. 20 березня 1838 [року]

На звернення до мене оної комісії від 19 березня за № 228 цього року повідомляю, що учні довіреної мені гімназії Дульський, Закревський і Корженівський є дворянського походження, у поведінці перших двох нічого засудливого помічено не було, щодо Корженівського спостерігалася кілька разів схильність до порушення училищного порядку; за наявними їх метричними свідоцтвами мають вони від народження Корженівський 19, Дульський 16 з половиною і Закревський 15 з половиною років.

[Директор Фовицький] (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 12).

Документ 3.7

Чернетка

П[ану] поліцмейстеру міста Вінниця полковнику і кавалеру Янковському № 121. 21 березня 1838 [року]

Вчорашнього числа о першій годині ночі гімназійний сторож Лісицький розбудив мене, сказавши, що якийсь військовий приходив до дверей тих кімнат, де утримуються заарештовані учні [та] наказав вартовому солдату впустити його до заарештованих. Поспішивши до місця, де утримуються ці арештанти, я знайшов усі три кімнати відчиненими і з однієї з них до мене назустріч вийшов якийсь молодий чоловік в окулярах у військовій шинелі та військовому кашкеті. На питання моє, що йому завгодно і з якої нагоди він тут знаходиться, цей чоловік відповідав мені, що не моя справа питати його про це і пішов з арештантських кімнат. Коли ж я просив його зупинитись і сказати, хто він такий і для чого приходив, то цей чоловік, будучи на половині двору, відповідав, що надісланий від свого начальства, проте від якого начальства, він сказати не бажав.

А оскільки усі двері у арештантів були між тим відімкнені, чим він надав свободу їм вільно між собою спілкуватись, [і] цей же незнайомий мені чоловік віддалявся, то я наказав замкнути гімназійні ворота, щоб його не випустити з двору, та маючи на меті надіслати просити Ваше Високо-

благородіє, щоб з Вами і при цій незнайомій мені людині переконатись, що арештованим учням він надав можливість до спілкування між ними і це в присутності Вашого Високоблагородія було б найбільш дієве. Тільки темна ніч не дозволила мені [одразу] роздивитись, що цей молодий чоловік був гусарський офіцер, але при [згадці про] Ваше Високоблагородіє, відкрив [він] переді мною свою особу показавши, що був одягнений у формений сюртук з відльотами.

А оскільки після цього Ваше Високоблагородіє зволили вже видати інші розпорядження стосовно догляду за цими учнями, відсторонивши військовий караул та відпустивши його [нерозбірливо] п[аном] офіцером, то я покійно прошу обставини ці довести до відома військового начальства і про те, яку одержали відповідь від оного про нічні відвідини п[аном] офіцером заарештованих учнів, не облиште мені повідомити для доведення моєму начальству.

[Директор Фовицький] (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 13–14).

Документ 3.8

Одержано 29 березня 1838

Вінницького поліцмейстера полковника Янковського. № 248. 28 березня 1838 [року]. Вінниця. Пану Вінницької гімназії директору 6 класу [чиновнику] і кавалеру Фовицькому

Честь маю при цьому перепроводити Вашому Високоблагородію засвідчену копію з визначення слідчої Комісії, цього дня відбувшогося, про підвідомчих Вам трьох учнів Євстафія Дульського, Людовика Закревського і Аполлона Корженівського, утримуваних у віданні Вашому, з приводу яких і куди відправити два пістолети, що зберігаються у мене, я запитую дозволу пана Подільського Цивільного Губернатора.

Поліцмейстер (Янковський)

Копія²⁵

1838-го року 28-го березня, за Указом Його Імператорської Величності слідча Комісія з Вінницького Поліцмейстера та Виконуючого посаду інспектора Гімназії Вінницької старшого учителя складена, розглядаючи справу на виконання оної про трьох учнів тутешньої гімназії: Євстафія Дульського, Людовика Закревського і Аполлона [так в оригіналі] Корженівського, у намірі перших двох вийти на поєдинок, а останнього бути готовим до того секундантом, визначає, що це за доповідною директора гімназії 6-го класу [чиновника] Фовицького з доносу учня 6-го класу Адольфа Зверінга не відкрилося під час слідства

²⁵ Стиль документу збережено максимально точно.

у тому самому намірі їх, а полягало воно у позиції стріляти у ціль на заклад між першими двома за два фунти конфетів, для випробування ними себе, хто з них краще стріляє при двох інших учнях під виглядом секунданта, згаданому Корженівському та Адольфі Зерінгу, як з відповідей перших трьох учнів та очних ставок з ними четвертого Зверінга видно, говорячи перші два з умовленим третім перед останнім Зверінгом, що ці два перед цим точно сказали і просили, як ним донесено йому, Директору, бути секундantom у тому їх намірі, за сказані нібито одним проти другого на прізвище дурниці образливі; але це у самій точності не було вигадано першими двома і третій Корженівський підтверджує, а Зверінг стверджує свій донос, як перед ним було сказано Дульським та Закршевським, котрі те ж саме визнають, тільки у запропонованій їм цілі на заклад, для чого були приготовані віддані Корженівському два маленьких пістолети, з яких в одному відламаний шматок курка, [а] пороху та «ліюток»²⁶, за поясненням [одного] з них, Дульського, не було у нього приготовано, а якби вони здійснювали стріляння у ціль, то у такому випадку міг би він, Дульський, звернутись до продавців у крамниці для придбання пороху та «ліюток», але куль та пороху в жодного з них не знайдено, додаючи до того [що показав] на очних ставках Зверінг, що він не має на ці наміри ніякого доказу. При тому Комісія, не маючи на увазі інших свідків, одержала між тим від 20-го цього березня за № 120-м у поданні його [Високоблагородія] Директора свідоцтва, що вказані учні Дульський, Закршевський і Корженівський є дворянського походження, у поведінці перших двох нічого засудливого помічено не було, проте Корженівський проявляв кілька разів схильність до порушення училищного порядку, за наявними їх у нього, Директора, Метричними Свідченнями мають від народження 19, Дульський 16 з половиною і Закршевський 15 з половиною зараз років, котрі знаходяться нині під наглядом у віданні його [Високоблагородія] Директора наперед до рішення по них Вищого Начальства. За цим [Комісія] ВИЗНАЧИЛА: оскільки означене розслідування щодо цих трьох Учнів Дульського, Закревського [так у тексті] і Корженівського вже закінчено та закріплено на 27-ми аркушах, то, передавши цю справу з Комісії голові її Поліцмейстеру, надати йому від імені свого [право] подати усю справу на попередній розгляд Пана Начальника Губернії та просити розпорядження з цього приводу і донести про це усе Подільському та Волинському Пану

²⁶ Формочок для відливання куль.

Генерал-Губернатору, а Директору тутешньої Гімназії Фовицькому надати з цього визначення завірену копію для здійснення ним з боку свого [відповідного] розпорядження. Уточнюючи зверх того з боку Комісії, що за оглядом членами Комісії виявились стволи цих пістолетів завбільшки у 2¹/₂ вершка, у стволів отвір у діаметрі завбільшки у 5-ту долю вершка²⁷, на одному з пістолетів відламаний шматок курка, котрі пістолети залишені у поліцмейстера до рішення, куди їх відправити. За цим Комісію закрити і про те тутешню Міську Поліцію повідомити. Оригінал підписали: Поліцмейстер Полковник Янковський, Виконуючий посаду інспектора [гімназії] Колезький Асесор Яковлев.

З оригіналом вірно: директор (Фовицький) (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 20–22).

Документ 3.9

Міністерство Народної Просвіти. Від попечителя Київського навчального округу. Канцелярія. Стіл 1. Київ. 28 березня 1838 року. № 1149. Директору Вінницької гімназії

Прочитавши подання Вашого Високоблагородія від 17 цього [року] березня за № 115 щодо запропонованого учнями дорученої Вам гімназії Дульським і Закревським поєдинку та про зроблені Вами з цього предмету розпорядження, я знаходжу дії Ваші неправильними. Як головний начальник довіреного Вам навчального закладу, Ви повинні були, заарештувавши винних учнів та зробивши по цій справі, як такій, що виключно між учнями відбулася і ніякої видимої заплутаності не виявляючої, Ваше розслідування, негайно донести мені про результати цього розслідування та чекати на подальше моє розпорядження, не звертаючись неналежним чином [задля] проведення розслідування до поліції, чим само, замість покриття зневагою їх зухвалої витівки, Ви надали оній вигляд важливості, особливо шкідливий при духові юнацтва тутешнього краю²⁸.

Звертаючись разом з цим до Подільського Генерал Губернатора з проханням надати належний хід цій справі, я, обов'язком [своїм] вважаючи зауважити Вам таку невідповідну дію Вашу, пропоную разом з тим учнів Корженівського, Закревського і Дульського з гімназії виключити.

Попечитель (Фон-Брадке)

Правитель канцелярії (підпис) (ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 33).

²⁷ Відповідно у см: 11,11 та 0,89. Характеристики, подібні до сучасного пістолету Макарова.

²⁸ Говорячи про місцеве юнацтво, пан попечитель мав на увазі дітей польської шляхти.

Документ 3.10

Міністерство народної освіти. Від попечителя Київського навчального округу. Канцелярія. Стіл 1. Київ. 25 травня 1838 року. № 2109. П[ану] директору Вінницької гімназії

П[ан] Подільський Цивільний Губернатор повідомив мені, що за здійсненим слідством стосовно ймовірної дуелі між учнями Вінницької гімназії Дульським і Закревським, справа ця була подана на розсуд п[ана] Київського, Військового [так у тексті], Подільського і Волинського Генерал Губернатора, котрий дозволив учнів Дульського і Закревського, у зв'язку з недоведенням наявності у них вказаного вище наміру, від справи звільнити і, доручивши батькам чи опікунам, за поведінкою їх надалі мати пильне спостереження, сповістити про те Училищному Начальству для рівномірного [так у тексті] спостереження з боку одного, якщо означені молоді люди знову поступлять до училищ.

У наслідок цього, я пропоную Вашому Високблагородію, на додаток до пропозиції моєї від 28 березня цього року за № 1149-м, у свідоцтвах, які видаються з довіреної Вам гімназії учням Дульському і Закревському, додати, що стосовно прийняття їх в інші навчальні заклади перестороги немає, але вони підлягають суворому нагляду. Якщо вказані учні з гімназії вибули, то Ваше Високблагородіє має повідомити про це тому навчальному закладу, від якого надійде до Вас запит з приводу вступу до одного учнів Дульського і Закревського.

Попечитель (Фон-Брадке)
Правитель канцелярії (підпис) (ДАВіО.
Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Арк. 42–43).

Висновки. Наведені приклади авантюрної поведінки учнів Вінницької гімназії не претендують на всеохопність явища молодіжної субкультури польської шляхти Правобережної України 30-х – 40-х років 19 століття, проте є досить знаковими. У всіх випадках ми спостерігаємо за грою підлітків чи молодих людей у дорослих представників свого стану, грою ризикованою і небезпечною для самих учасників. У першому і другому епізодах дійові особи намагалися перш за все покращити своє матеріальне становище через просте маніпулювання менш розвиненими однолітками (молодші), або через інтригу з метою досягнення кількох цілей одночасно (старші). Більш складним виглядає третій епізод, оскільки поведінка «дуелянтів» лише здається безладною і неумотивованою. Важко позбутися враження, що хтось сторонній спочатку вирішив зле покепкувати з гімназистів, а коли справа зайшла занадто далеко своїм вагомим втручанням допоміг «притишити» ситуацію. Неприємно вражає зневажливе ставлення зовсім юних паничів не тільки до кріпаків, а й до своїх однокашників-гімназистів. При цьому не останнє місце у системі ціннісних орієнтацій певної частини учнівської молоді займав образ балагула – хулігана і нігеліста, але поляка і шляхтича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Ю. М. Документи Вінницької повітової гімназії як джерело з вивчення русифікації середньої шкільної освіти в Правобережній Україні (перша половина XIX ст.). Архіви України. 2022. № 3 (332). С. 138–161. DOI: <https://doi.org/10.47315/archives2022.332.138>.
2. Бойко Ю. М. Польський молодіжний опір і Вінницька гімназія 1833 року (історико-психологічна реконструкція). Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 59. Том 1. С. 19–33. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-1-3>.
3. ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 179. Дело о беспорядочном состоянии учебной части в пансионе Богатко. 1837-го и 1838-го годов. 53 арк.
4. ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 199. Дело об учениках Дульском, Закршевском и Корженовском 1838 года. 57 арк.
5. ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 250. Дело о чрезвычайном происшествии в следствии о жившем у учителя Менглетта какого-то Творковского за 1833 год. 23 арк.
6. ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 265. Дело об учениках Винницкой гимназии за 1839 год. 466 арк.
7. ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 270. Дело о визитациях гимназии и о благодарностях 1834–1835–1836–1838 годы. 122 арк.
8. ДАВіО. Ф. Д.-14. Оп. 2. Спр. 442. Секретные бумаги о неблагонадежных учениках гимназии за 1843 год. 25 арк.
9. Дурасов В. Дуэльный кодекс. 4-е изд. СПб.: Тип. «Сириус», 1912. 126 с.
10. Колесник В. Польська і російська гімназії в поезуїтських Мурах у першій половині XIX ст. Вінницькі Мури. Погляд крізь віки: Матеріали конференції. Вінниця, 2011. С. 173–202.
11. Левицкий О. Из жизни учебных заведений Юго-западного края в 1840-х годах. Киевская старина. 1906. Т. 92. Март – апрель. С. 421–432.
12. Левицкий О. Из жизни учебных заведений Юго-западного края в 1840-х годах. Киевская старина. 1906. Т. 93. Июнь – июль. С. 72–87.
13. Моргунов О. А. Молодіжна субкультура як середовище формування девіантної поведінки підлітків. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 184–186.

14. Окаринський В. Балагульщина (барагольство) у суспільному житті Правобережної України (1830–1850-ті рр.) Пам'ять століть. Україна: Історичний науковий та літературний журнал. 2006. № 2. С. 53–66.
15. Окаринський В. Пуристи як молодіжна нонконформістська течія у суспільному житті України 1850-х років. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2011. Вип. 1. С. 17–22.
16. Опушко Н. Р. Розвиток освіти на Поділлі в першій половині XIX століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2017. 272 с.
17. Прищепя О. П. «Місця зустрічі»: культурне довкілля міст Правобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.): монографія. Рівне: М. Дятлик, 2019. 688 с.
18. Список дворян Киевской губернии. Издание Киевского дворянского депутатского собрания. Киев: Тип. 1-й Киевской артели печатного дела, 1906. 346 с.
19. Стрибульський С. Историческая записка о Немировской гимназии 1838–1888. Немиров: Тип. Я. С. Брантмана, 1888. 218 с.
20. Товканець О. Молодіжна субкультура і девіантна поведінка. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Т. 22. С. 170–172.
21. Ударно-кремінний замок: Електронний ресурс. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ударно-кремінний_замок.
22. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Гл. Четвертая. О поединках. Свод законов Российской империи, издания 1857 года. Т. 15. СПб: Тип. Второго отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. С. 517–518.
23. Устав гимназий и училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве университетов Санктпетербургского, Московского, Казанского, Харьковского. СПб: Тип. департамента народного просвещения, 1829. 172 с.
24. Устав о предупреждении и пресечении преступлений. Гл. Вторая. О поединках и личных обидах. Свод законов Российской империи, издания 1857 года. Т. 14. СПб: Тип. Второго отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. С. 68–69.
25. Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования. Т. 7: Евреи. Поляки. Племена малорусского происхождения. Малоруссы (статистика, сельский быт, язык) / изд. под наблюдением П. А. Гильтебрандта. Санкт-Петербург: [Тип. К. В. Трубникова], 1872. 608 с.
26. Ярцун Ю. О. Повсякденне життя шляхти Київської губернії (кін. XVIII – 60-ті рр. XIX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Умань, 2018. 252 с.

REFERENCES

1. Boiko Yu. M. (2022). Dokumenty Vinnytskoi povitovoi himnazii yak dzherelo z vyvchennia rusyfikatsii serednoi shkilnoi osvity v Pravoberezhnii Ukraini (persha polovyna XIX st.). [Documents of the Vinnytsia District Gymnasium as a source for the study of Russification of secondary school education in Right-Bank Ukraine (first half of the 19th century)]. *Arkhivy Ukrainy*, 3 (332). 138–161. DOI <https://doi.org/10.47315/archives2022.332.138>. [in Ukrainian].
2. Boiko Yu. M. (2023). Polskyi molodizhnyi opir i Vinnytska himnaziia 1833 roku (istoryko-psykholohichna rekonstruktsiia). [Polish youth resistance and Vinnytsia gymnasium in 1833 (historical and psychological reconstruction)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 59, 1. 19–33. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-1-3>. [in Ukrainian].
3. DAViO. F. D.-14. Op. 2. Spr. 179. Delo o besporyadochnom sostoyanii uchebnoy chasti v pansione Bogatko. 1837-go i 1838-go godov. [The case of the disorderly state of the educational part of the Bogatko boarding house. 1837 and 1838 years]. 53. [in Russian].
4. DAViO. F. D.-14. Op. 2. Spr. 199. Delo ob uchenikakh Dul'skom, Zakrshevskom i Korzhenovskom 1838 goda. [The case of the students of Dul'sky, Zakrshevsky and Korzhenovsky in 1838]. 57. [in Russian].
5. DAViO. F. D.-14. Op. 2. Spr. 250. Delo o chrezvychnom sluchaye v sledstvii o zhivshem u uchitelya Mengleta kakogo-to Tworkovskogo za 1833 god. [The case of extraordinary cases in the investigation of Tworkovsky who lived with the teacher Menglet in 1833]. 23. [in Russian].
6. DAViO. F. D.-14. Op. 2. Spr. 265. Delo ob uchenikakh Vinnitskoy gimnazii za 1839 god. [The case about students of the Vinnytsia Gymnasium in 1839]. 466. [in Russian].
7. DAViO. F. D.-14. Op. 2. Spr. 270. Delo o vizitatsiyakh gimnazii i o blagodarnostyakh 1834–1835–1836–1838 gody. [The case of gymnasium visits and thanksgiving 1834–1835–1836–1838]. 122. [in Russian].
8. DAViO. F. D.-14. Op. 2. Spr. 442. Sekretnyye bumagi o neblagonadezhnykh uchenikakh gimnazii za 1843 god. [Secret papers about unfortunate students of the gymnasium for 1843]. 25. [in Russian].
9. Durasov V. (1912). Duel'nyy kodeks. [Dueling code]. SPb.: Tip. "Sirius", 1912. 126. [in Russian].
10. Kolesnyk V. (2011). Polska i rosiiska himnazii v poiezuitskykh Murakh u pershii polovyni XIX st. [Polish and Russian gymnasiums in Jesuit Mury in the first half of the 19th century]. *Vinnytski Mury. Pohliad kriz viky: Materialy konferentsii. Vinnytsia*. 173–202. [in Ukrainian].
11. Levitskiy O. (1906). Iz zhizni uchebnykh zavedeniy Yugo-zapadnogo kraya v 1840-kh godakh. [From the life of educational institutions of the Southwestern Territory in the 1840s]. *Kiyevskaya starina*, 92, Mart – aprel'. 421–432. [in Russian].
12. Levitskiy O. (1906). Iz zhizni uchebnykh zavedeniy Yugo-zapadnogo kraya v 1840-kh godakh. [From the life of educational institutions of the Southwestern Territory in the 1840s]. *Kiyevskaya starina*, 93, Iyun' – iyul'. 72–87. [in Russian].
13. Morhunov O. A. (2023). Molodizhna subkultura yak seredovyshche formuvannia deviantnoi povedinky pidlitkiv [Youth subculture as an environment for the formation of deviant behavior of teenagers]. *Psykholohichni ta pedahohichni*

problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Vinnytsia, 24 berez. 2023 r.). Vinnytsia: KhNUVS. 184–186. [in Ukrainian].

14. Okarynskyi V. (2006). Balahulshchyna (baraholstvo) u suspilnomu zhytti Pravoberezhnoi Ukrainy (1830–1850-ti rr.) [Balahulshchyna (baraholstvo) in the social life of Right-Bank Ukraine (1830–1850s)]. Pamiat stolit. Ukraina: Istorychnyi naukovyi ta literaturnyi zhurnal, 2. 53–66. [in Ukrainian].

15. Okarynskyi V. (2011). Purysty yak molodizhna nonkonformistska techiia u suspilnomu zhytti Ukrainy 1850-kh rokiv. [Purists as a youth nonconformist current in the social life of Ukraine in the 1850s]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia, 1. 17–22. [in Ukrainian].

16. Opushko N. R. (2017). Rozvytok osvity na Podilli v pershii polovyni XIX stolittia: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 [The development of education in Podillya in the first half of the 19th century: diss. ... candidate ped. Sciences: 13.00.01]. Zhytomyr. 272. [in Ukrainian].

17. Pryshchepa O. P. (2019) “Mistsia zustrichi”: kulturne dovkillia mist Pravoberezhnoi Ukrainy (kinets XVIII – pochatok XX st.): monohrafiia. [“Meeting places”: the cultural environment of the cities of the Right-Bank Ukraine (end of the 18th – beginning of the 20th century): monograph]. Rivne: M. Diatlyk. 688. [in Ukrainian].

18. Spisok dvoryan Kiyevskoy gubernii. Izdaniye Kiyevskogo dvoryanskogo deputatskogo sobraniya. (1906). [List of nobles of the Kyiv province. Publication of the Kyiv Nobility Assembly]. Kiyev: Tip. 1-y Kiyevskoy arteli pechatnogo dela. 346. [in Russian].

19. Stribul'skiy S. (1888). Istoricheskaya zapiska o Nemirovskoy gimnazii 1838 – 1888. [Historical note on the Nemirov gymnasium 1838 – 1888]. Nemirov: Tip. Ya. S. Brantmana, 1888. 218. [in Russian].

20. Tovkanets O. (2011). Molodizhna subkultura i deviantna povedinka. [Youth subculture and deviant behavior]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota, 22. 170–172. [in Ukrainian].

21. Udarno-kreminni zamok: Elektronnyi resurs [Impact flint lock: Electronic resource]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ударно-кремінний_замок. [in Ukrainian].

22. Ulozheniye o nakazaniyakh ugolovnykh i ispravitel'nykh. (1857). Gl. Chetvertaya. O poyedinkakh. Svod zakonov Rossiyskoy imperii, izdaniya 1857 goda. [Code of penalties for criminal and correctional. Ch. Fourth. About fights. Code of Laws of the Russian Empire, edition of 1857]. V. 15. SPb: Tip. Vtorogo otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Velichestva Kantselyarii. 517–518. [in Russian].

23. Ustav gimnaziyi uchilishch uyezdnykh i prikhodskikh, sostoyashchikh v vedomstve universitetov Sanktpeterburgskogo, Moskovskogo, Kazanskogo, Khar'kovskogo. (1829). [The charter of gymnasiums and schools of district and parish, which are in the department of the universities of St. Petersburg, Moscow, Kazan, Kharkov]. SPb: Tip. departamenta narodnogo prosveshcheniya. 172 p. [in Russian].

24. Ustav o preduprezhdenii i presechenii prestupleniy. (1857). Gl. Vtoraya. O poyedinkakh i lichnykh obidakh. Svod zakonov Rossiyskoy imperii, izdaniya 1857 goda. [Charter on the prevention and suppression of crimes. Ch. Second. About duels and personal grievances. Code of Laws of the Russian Empire, edition of 1857]. V. 14. SPb: Tip. Vtorogo otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Velichestva Kantselyarii. 68–69. [in Russian].

25. Chubinskiy P. P. (1872). Trudy etnograficheskoy statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray, snaryazhennoy Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obschestvom. Yugo-Zapadnyy otdel. Materialy i issledovaniya. T. 7: Yevrei. Polyaki. Plemena nemalorusskogo proiskhozhdeniya. Malorussy (statistika, sel'skiy byt, yazyk) / izd. pod nablyudeniym P. A. Gil'tebrandta. [Proceedings of an ethnographic-statistical expedition to the Western Russian Territory, equipped with the Imperial Russian Geographical Society. Southwest Division. Materials and research. V. 7: Jews. Poles. Tribes of non-Russian origin. Little Russians (statistics, rural life, language) / ed. under the supervision of P. A. Giltebrandt]. Sankt-Peterburg: [Tip. K. V. Trubnikova]. 608. [in Russian].

26. Yartsun Yu. O. (2018). Povsiakdenne zhyttia shliakhty Kyivskoi hubernii (kin. XVIII – 60-ti rr. XIX st.): dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. [Everyday life of the nobility of the Kyiv province (late 18th – 60s of the 19th century): diss. ... candidate history Sciences: 07.00.01]. Uman. 252. [in Ukrainian].